

Financieel economische criminaliteit kent vele verschijningsvormen, wat de opsporing en vervolging ervan juridisch complex maakt. Volgens dr Peter Diekman RA kunnen publiek-private samenwerking, een multidisciplinair uitgangspunt en kennis over elkaars vakgebied en referentiekader het opsporen en voorkomen van fraude, witwassen en corruptie efficiënter en effectiever maken.

OVER DE GRENS

DE COMPLEXE WERKELIJKHEID ACHTER FINANCIEEL ECONOMISCHE DELICTEN

Robin van Essel

Het is een wat onverwacht verzoek, dat de directie van een grote Nederlandse onderneming op een dag van een van zijn grotere klanten in Zuid-Korea krijgt. Of er 110% van het aanvankelijk geoffreerde bedrag van de geleverde goederen kan worden gefactureerd. De factuur wordt conform dit verzoek verstuurd en netjes door de Koreaanse onderneming betaald. Dan volgt het verzoek de overwaarde van de factuur terug te storten op een bankrekening van het bedrijf in Liechtenstein. Aldus geschiedt. Wanneer enkele maanden later de accountant door de boeken van de controleplichtige Nederlandse onderneming gaat, ruikt hij onraad en meldt de transactie bij de financiële inlichtingeneenheid FIU. Deze concludeert dat de transactie even verdacht als ongebruikelijk is en informeert het Openbaar Ministerie.

Deze anekdote over een bestaand Nederlands bedrijf ("Laten we het bedrijf X noemen") illustreert volgens Peter Diekman hoe complex de opsporing en vervolging van financieel economische criminaliteit is. Diekman is gespecialiseerd in fraudebestrijding, corruptie en witwassen, misstanden die samen met het financieren van terrorisme onder de verzamelterm 'financieel economische criminaliteit' vallen. Diekman: "Ik noem het de 'portefeuille ondeugende zaken'".

Fraude, corruptie, witwassen en het financieren van terrorisme zijn uiteenlopende fenomenen en overstijgen bovendien vaak het strikt financiële aspect. Dat maakt strafvervolging complex. Neem bedrijf X, zegt Diekman: "Het criterium voor witwassen is dat er voorwerpen of vermogen die voortkomen uit een misdrijf worden verhuld. Dat was hier niet het geval. Het is op zich niet ver-

Peter Diekman RA

boden om met medeweten van de tegenpartij een hogere factuur te sturen. Prijsvorming in de markt is immers vrij. Toch zou het witwassen kunnen zijn door het Koreaanse bedrijf, dat het opgebouwde vermogen in Liechtenstein verstoppt voor de Koreaanse fiscus. Is het Nederlandse bedrijf dan medeplichtig? Hoe interpreteert het strafrecht dat? Onder welk wetsartikel valt het? Het zijn verschrikkelijk complexe casussen.”

Omvang

De totale omvang van financieel economische criminaliteit is moeilijk te onderzoeken, zegt Diekman. “Niet alles komt natuurlijk boven water. In de jaren ’90 kwam ik tijdens het schrijven van mijn proefschrift op een schatting van 1,5 biljoen dollar. Prof. dr. Brigitte Unger van

de Universiteit van Utrecht kwam in 2003 op 2,8 biljoen. De meest recente schatting is van de ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) die met zijn tweejaarlijks onderzoek in oktober 2014 kwam met 3,7 biljoen dollar. Je moet voorzichtig zijn met die schattingen; de onderzoeken hanteerden verschillende definities en natuurlijk is ook de dollar in de loop der tijd gedevalueerd. Maar we weten twee dingen vrij zeker: het bedrag is aanzienlijk en het stijgt. De OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) en de Wereldbank schatten de omvang van crimineel geld op tweeënhalf tot vijf procent van het GDP. Dat komt wel zo’n beetje overeen met 3,5 biljoen dollar. Bovendien groeit het GDP, dus er is geen reden om aan te nemen dat het onderdeel ondeugendheid dan niet mee zou groeien.” Volgens de onderzoeken die Diekman aanhaalt, wordt

de omvang van financieel economische criminaliteit in Nederland geschat op zo'n 18 miljard euro per jaar. Oud-rechercheur van de FIOD, Jan van Koningsveld, promoveerde recentelijk op een proefschrift waarin hij stelt dat de Belastingdienst jaarlijks door fraude voor 10 miljard euro wordt benadeeld.

De fraudedriehoek

Financieel economische criminaliteit vindt plaats over een breed spectrum. Zo is de definitie van fraude tweeledig. Enerzijds is er wat accountants 'materiële verstoring van het beeld' noemen: het geven van verkeerde financiële informatie in bijvoorbeeld jaarrekeningen of emissieprospectussen bij een beursgang is fraude. Maar het toe-eigenen van eigendommen van een onderneming ook. Dit kan een eigenaar van een BV zijn, die een auto voor privégebruik bijschrijft op de balans, maar ook werknemer die een doos printpapier mee naar huis neemt. Vaak kleinschalig en niet 'beeldverstoring', maar er zijn volgens Diekman veel overeenkomsten: "Er is altijd sprake van een 'fraudedriehoek': ten eerste is er druk, zoals het moeten halen van hoge doelen of privéomstandigheden, die bijvoorbeeld leiden tot behoefte aan geld of baanbehoud. Daarnaast is er gelegenheid: een werknemer weet bijvoorbeeld dat er nooit zo nauwkeurig naar declaraties wordt gekeken omdat de organisatie complex is of er vaak nieuwe leidinggevendenden zijn. Het laatste aspect is de bereidheid om de grens over te gaan: de vergoelijking of rationalisatie. Deze komt opvallend vaak voort uit onvrede. Onderzoek toont aan dat het vaak niet eens om de monetaire vergoeding gaat, maar om de psychische. Iemand is bijvoorbeeld boos omdat hij vindt dat hij niet voldoende wordt erkend of

nooit een schouderklopje krijgt. Dat is heel vaak de oorzaak van normafwijkend gedrag."

Opsporing en vervolging

Het onderscheid tussen de verschillende varianten van financieel economische criminaliteit is moreel gezien weliswaar niet bijster interessant, zegt Diekman, maar juridisch is er wel degelijk onderscheid. "Interessant is dat fraude niet is gedefinieerd in het strafrecht. Als je aangifte doet van fraude, kan de Officier van Justitie daar niks mee. Wel strafbaar zijn andere delicten die in de wet staan, zoals valsheid in geschrifte, bedrog en misleiding." Ook corruptie, witwassen en het financieren van terrorisme zijn in Nederland strafbaar gesteld. De wetgeving is behoorlijk robuust, maar volgens Diekman leidt dat niet per sé tot meer vervolging: "We zijn bijvoorbeeld erg simpel en hard over omkoperij. Elke betaling aan of beïnvloeding van een ambtenaar is corruptie. Maar in andere OECD-landen worden *facilitation payments* gedoogd, waarbij je een ambtenaar niet betaalt om regels te overtreden, maar alleen om zijn taak wat sneller uit te voeren. De Nederlandse wetgeving is strenger dan de OECD voorschrijft. Daarom vervolgt het OM in Nederland deze *facilitation payments* ook niet actief."

Er is weliswaar steeds meer aandacht voor het opsporen en vervolgen van financieel economische criminaliteit en politie en OM nemen steeds meer financieel forensisch deskundigen aan. Toch heeft het OM niet voldoende middelen en geeft financieel economische criminaliteit minder prioriteit dan moord- en verkrachtingszaken, zegt Diekman. Bovendien is de beperkte jurisdictie van een OM een probleem in een globaliserende wereld: "Bedrijven die internationaal opereren, zijn

Peter Diekman

Dr Peter Diekman RA (1954) is partner bij accountancykantoor BDO en academisch directeur van het Executive Program Financieel Forensisch Deskundige aan de Erasmus School of Accounting and Assurance. Hij werkte als hoofdaccountant bij KPN, Philips, ABN Amro en was partner van KPMG. Sinds 1987 is hij als docent, onderzoeker, promovendus en hoogleraar verbonden aan de Erasmus School of Law, waar fraudebestrijding, corruptie en witwassen zijn onderzoeksveld zijn.

lastig te vervolgen en criminelen kennen geen landsgrenzen. De Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk hebben wel strenge, extraterritoriale wetten. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat de opgepakte bestuurders van de FIFA in de VS worden vervolgd. De FIFA heeft een Amerikaanse vestiging, de betreffende bestuurders zijn staatsburger of werkten in de VS. Maar dan nog ben je afhankelijk van uitleveringsverdragen. Voor internationale strafrechtelijke onderzoeken vanuit Nederland moet het OM een rechtshulpverzoek indienen en is afhankelijk van de priorisering en middelen van het OM in het buitenland.”

In mei 2015 is de 4de Antiwitwas Richtlijn van de EU aangenomen. Deze leidt op korte termijn tot een wetwijziging in Nederland die internationale samenwerking in de bestrijding van witwassen gemakkelijker maakt. Ook pleit Diekman voor publiekprivate samenwerkingen: “Private accountancykantoren hebben niet te maken met het wetboek en rechtshulpverzoeken. Dus die kunnen via internationale vestigingen veel makkelijker en sneller onderzoek doen en een goed dossier bouwen, dat uiteindelijk kan worden overgedragen aan de autoriteiten.”

Aan het licht

Net als de totale omvang van financieel economische criminaliteit is het onmogelijk in te schatten welk deel uiteindelijk aan het licht komt, volgens Diekman: “Een klein deel. We weten wat er wordt gemeld bij de FIU en wat daarvan wordt doorgezet naar het OM. Daar zijn statistieken van. Het aantal schuldigverklaringen ten opzichte van het aantal meldingen ligt op ongeveer twee procent. Dat komt ook omdat er vaak meer meldingen over één delict zijn, maar dat het beperkt is, staat vast.”

Het strafrecht is het eindstation, benadrukt Diekman. Slechts het topje van de ijsberg komt in de krant. “Ondernemingen trachten financieel economische criminaliteit in de eerste plaats te voorkomen met interne controles. Daarnaast is er steeds meer aandacht voor de *soft controls*. Hierbij onderkent een onderneming het belang van gedrag en interne cultuur. Hoe we met elkaar omgaan, de bespreekbaarheid van zaken, transparantie, communicatie en handhaving van

regels worden met behulp van vragenlijsten gemeten. Gedrag speelt een grote rol in beheersing van risico's van strafbare feiten. Als dan toch wordt geconcludeerd dat er een ethische grens wordt overschreden, lost een onderneming een probleem in eerste instantie intern op. Ondernemingen gaan niet graag naar de rechter. In negen van de tien gevallen komt het niet tot een strafrechtelijke procedure.”

Desondanks zijn financieel forensisch onderzoeken mogelijk wel een aanloop naar een juridische procedure. Om die reden is het belangrijk dat juridische regels goed worden nageleefd. Diekman pleit ervoor dat onderzoek multidisciplinair wordt aangevlogen: “Ik denk bijvoorbeeld dat een psycholoog en accountant naast de jurist een nuttige bijdrage kunnen leveren aan een strafrechtelijk onderzoek. Een accountant kan bijvoorbeeld sneller door een administratie dan een advocaat of rechter. De psycholoog kijkt vanuit een geheel eigen perspectief naar de feiten en omstandigheden. Het is belangrijk dat alle partijen iets leren over elkaars vakgebied, zodat ze beter kunnen communiceren”, benadrukt hij. “Binnen een eigen referentiekader zit ieder op een eigen golflengte. Als de rechter een accountantsrapport naast zich neerlegt omdat hij de taal van de accountant niet begrijpt, is het onderzoek nutteloos geweest en leidt het tot een andere, of zelfs geen veroordeling. Wat we moeten proberen, is alle partijen leren hoe de ander denkt.”

Executive Program Financieel Forensisch Deskundige

In Nederland zijn meer dan tweeduizend personen werkzaam die met enige regelmaat onderzoek doen naar financieel economische criminaliteit. Een deel van deze personen heeft een juridische of bedrijfseconomische opleiding, maar er zijn ook personen met een achtergrond in psychologie, criminologie of financiële ethiek. Deze personen werken uit verschillende referentiekaders. Het Executive Program Financieel Forensisch Deskundige van de Erasmus School of Accounting and Assurance heeft als doel om verbinding te leggen tussen deze referentiekaders, teneinde de communicatie tussen de beroepsgroepen te bevorderen en zo fraudeonderzoek, de bewijsvoering en de juridische afwikkeling efficiënter en effectiever te maken.